

Op 'veilige' afstand.

Een onderzoek naar de betrokkenheid van de Argentijnse junta bij de terreur tijdens de 'Dirty War'.

Teun Kerkhof
6006833
a.g.kerkhof@students.uu.nl

Bachelorscriptie Geschiedenis

Begeleider: Joep Schenk
7.933 woorden

Samenvatting

In dit onderzoek wordt de controle van de Argentijnse militaire junta over de veiligheidsdiensten tijdens de 'Dirty War' onderzocht. Dit wordt gedaan door de staat te problematiseren aan de hand van de 'othering'-theorie van Jamieson en McEvoy en zeer recente bronnen van de CIA. Deze theorie identificeert strategieën, waarmee een regime zich kan distantiëren van staatsgeweld. In Argentinië werden een aantal van deze strategieën door de junta toegepast. Zij droegen aanvankelijk de veiligheidsdiensten op om met terreur op te treden. Hier kwam verandering in nadat Jimmy Carter president van de Verenigde Staten werd en druk ging uitoefenen op de Argentijnse president Jorge Videla om de mensenrechtensituatie in zijn land te verbeteren. Videla nam maatregelen om het geweld te beteugelen, maar de veiligheidsdiensten hielden zich hier grotendeels niet aan. Uiteindelijk kan geconcludeerd worden dat er nuance gebracht moet worden in de discussie over waar de verantwoordelijkheid lag voor de staatsterreur in Argentinië. Hoewel de verantwoordelijkheid hiervoor grotendeels bij de veiligheidsdiensten lag, toont een analyse aan de hand van de 'othering'-theorie dat de junta meer betrokken was bij het geweld dan op het eerste oog lijkt.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Inleiding.....	4
Het debat over staatsterrorisme.....	9
‘Othering’ van Staatsgeweld.....	12
Bronnenanalyse	14
Conclusie	20
Bibliografie	22

Inleiding

Afbeelding I

Het kunstwerk 'Reconstrucción del retrato de Pablo Míguez' van Claudia Fontes.

Daniel Coitiño, *Reconstrucción del retrato de Pablo Míguez*, 14 juni 2015, photo, 14 juni 2015,
<https://www.flickr.com/photos/danielcoitino/18918292982/>.

Een eenzaam persoon lijkt op het water van de Rio de la Plata, nabij Buenos Aires, te staan. De weerkaatsing van de zon zorgt ervoor dat ook toevallige passanten een blik op hem werpen. Wanneer het water hoger staat lijkt de jongeman een beetje te verdwijnen in de zee.

Dit kunstwerk functioneert als monument ter nagedachtenis aan de slachtoffers van staatsgeweld in Argentinië in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. Het geweld kan gedefinieerd worden als staatsgeweld, omdat het gaat om repressief geweld van de staat op zijn burgers.¹ Naar deze periode wordt verwezen als de 'Dirty War', omdat het geweld dat gebruikt werd door de gezaghebbers onmenselijke vormen aannam. Gedurende de 'Dirty War' had een militaire junta onder leiding van generaal Jorge Videla de macht in het land. Tijdens het regime van de junta zijn naar schatting tussen de 10.000 en 30.000 mensen verdwenen, een zeer kenmerkend en extreem aspect van het staatsgeweld.² Hiermee kan het staatsgeweld in Argentinië gedefinieerd worden als staatsterreur, zoals beschreven is in *The State as*

¹ M. Gabriela Torres en Javier Treviño (red.), *The Cambridge Handbook of Social Problems* (tweede druk; Cambridge 2018) 383.

² Britannica, 'Dirty War | Definition, History, & Facts', (versie 12 november 2019),
<https://www.britannica.com/event/Dirty-War> (20 februari 2020).

Terrorist. Het geweld had namelijk een zeer brutaal karakter en was expliciet gericht op het beïnvloeden van de bevolking.³ Het geweld werd uitgevoerd door de veiligheidsdiensten van Argentinië die gespecialiseerd waren in counterinsurgency. Onder counterinsurgency vallen de acties die bedoeld zijn om opstandelingen te bestrijden. Het geweld van de veiligheidsdiensten richtte zich in Argentinië namelijk op linkse tegenstanders en eenieder die hen hielp. Het elimineren van deze linkse tegenstanders uit de samenleving, door middel van verdwijningen en moorden, was een signaal aan de rest van de bevolking om zich niet te associëren met links gedachtegoed. Tot op heden is er veel onduidelijkheid over het lot van deze mensen, door het gebrek aan bewijs die executanten achterlieten. Zo werden de lichamen van hun slachtoffers, levend of levenloos, uit vliegtuigen boven het water geloosd. Een bekende ‘dumplek’ was onder meer de Río de la Plata, waar het eerdergenoemde gedenkteken staat, en de Atlantische Oceaan.⁴

Dit onderzoek zal zich richten op het geweld dat plaatsvond in Argentinië gedurende de ‘Dirty War’ met in het bijzonder aandacht voor de organisatie en sturing van het geweld vanuit de Argentijnse militaire junta. In 1967 sprak de Argentijnse president Videla in het geheim de Amerikaanse assistent-minister van Buitenlandse Zaken, Terence Todman. Todman maakte in dit gesprek duidelijk dat de Verenigde Staten de mensenrechtenschendingen en het geweld in Argentinië niet langer zou tolereren.⁵ De reactie van Videla hierop was dat het geweld een gevolg was van het feit dat de junta geen controle meer had over de veiligheidsdiensten. Videla kan deze uitspraak hebben gedaan uit strategische overwegingen. Het was namelijk in het belang van de junta om zich te distantiëren van het geweld. De mensenrechtenschendingen gaven de junta internationaal een slechte naam, waardoor ze buitenlandse politieke en financiële steun misliepen. Anderzijds kan het ook een weerspiegeling zijn geweest van de werkelijkheid. Dit dilemma wordt weerspiegeld in de literatuur over het geweld in de ‘Dirty War’. Hier is een duidelijke tweedeling te onderscheiden tussen auteurs die de verantwoordelijkheid voor het geweld leggen bij de militaire junta en auteurs die het geweld verwijten aan de autonomie en het decentrale karakter van de Argentijnse veiligheidsdiensten.

Historici Michiel Baud en Patricia en William Marchak behoren tot de auteurs die de grootschaligheid van de terreur tijdens de ‘Dirty War’ toeschrijven aan de junta. Ze beargumenteren dat het staatsgeweld een duidelijk en vanuit de junta bepaald beleid was.^{6 7} Met hun werken hangen deze auteurs een instrumentalistische optiek aan, waarbij ze het staatsgeweld zien als handelswijze en beleid van de junta. Een andere bijdrage werd geleverd door Berman en Clark die het staatsgeweld vanuit een juridisch perspectief bestudeerden. Zij onderzochten in het artikel *Disappearances* de gevolgen van de noodtoestand in Argentinië en hebben hierbij voornamelijk gekeken naar de implicaties van de wet op de staatsterreur en mensenrechtenschendingen.⁸ Een belangrijk punt dat zij hierbij maken is dat de

³ Michael Stohl en George A. Lopez, *The State as Terrorist* (eerste druk; Westport 1984) 3.

⁴ Ed Stocker, 'Victims of Death Flights: Drugged, Dumped by Aircraft – but Not Forgotten' (versie 27 november 2012), <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/victims-of-death-flights-drugged-dumped-by-aircraft-but-not-forgotten-8360461.html> (22 februari 2020).

⁵ Argentina Declassification Project – The Dirty War (hierna: ADP), 1976-1983, 00201433, Significant Developments Related to the US stand on Human Rights (26 august - 1 September 1977), Central Intelligence Agency (hierna: CIA).

⁶ Michiel Baud, *Militair geweld, burgerlijke verantwoordelijkheid: Argentijnse en Nederlandse perspectieven op het militaire bewind in Argentinië (1976-1983)* (eerste druk; 's-Gravenhage 2001).

⁷ Patricia Marchak en William Marchak, *God's Assassins: State Terrorism in Argentina in the 1970s* (eerste druk; Montreal 1999).

⁸ Roger S. Clark en Maureen R. Berman, 'State Terrorism: Disappearances', *Rutgers Law Journal* 13 (1981) 3, 531–578, aldaar 545.

Argentijnse veiligheidsdiensten ten tijden van de 'Dirty War' door regels die golden in de noodtoestand in staat waren om ongestraft mensenrechtenschendingen en dergelijke misdaden te begaan. Dit suggereert dus dat de junta het geweld faciliteerde door de regelgeving die zij in het land lieten gelden.

Anderzijds zijn er ook auteurs die het geweld toerekenen aan de fragmentatie en autonomie van de Argentijnse veiligheidsdiensten. Bij deze auteurs krijgen de rol en sturing van de junta op het geweld minder nadruk. In *The Argentine Pariah* zet Maechling uiteen hoe de autonomie van de veiligheidsdiensten ervoor heeft gezorgd dat executanten op eigen houtje mogelijke tegenstanders van de junta konden oppakken, martelen en laten verdwijnen zonder dat het in enig dossier terecht kwam.⁹ Ook Catoggio Soledad verwijt in *The Last Military Dictatorship* de staatsterreur aan de autonomie van de uitvoerende militaire diensten. In dit artikel wordt betoogd dat de veiligheidsdiensten al vóór Videla's coup in 1976 tussen 1970 en 1975 een grote mate autonomie hadden verkregen en dat dit van groot belang was om het staatsgeweld van de 'Dirty War' te kunnen verklaren.¹⁰ Dit is in lijn met een onderzoek van McSherry uit 2005 waarin ze het decentrale karakter van de strijdkrachten in Argentinië onderzocht. Ook zij toont aan dat de oorsprong van de autonomie van de veiligheidsdiensten van Argentinië tussen 1976 en 1979 terug te trekken valt naar de periode vóór Videla. McSherry heeft het in het bijzonder over het doodseskader Triple A, dat volgens haar de fundamenteën heeft gelegd voor de verdere organisatie van andere (geheime) veiligheidseenheden en diensten in latere jaren.¹¹ In andere woorden, de autonomie en al bestaande structuur van de veiligheidsdiensten was volgens deze auteurs de grootste oorzaak van het buitensporige geweld tijdens de 'Dirty War'.

Dit onderzoek zal trachten meer duidelijkheid te scheppen in de mate van organisatie en sturing van het staatsgeweld in de 'Dirty War' door het beantwoorden van de volgende vraag: Lijkt het repressieve geweld op burgers in Argentinië tijdens de 'Dirty War' van 1976 tot 1979 vooral te verwijten aan het beleid en de sturing van de junta of aan de veiligheidsdiensten?

Een nieuw Amerikaans bronnencorps dat in 2019 is vrijgegeven kan mogelijk nieuwe inzichten bieden. Om deze vraag te beantwoorden zullen bronnen van de CIA geanalyseerd worden om te achterhalen of de hoofdverantwoordelijkheid voor het geweld lag bij de junta of bij de veiligheidsdiensten. De betrokkenheid van de junta is niet op ieder gebied evident, doordat het in hun belang was om betrokkenheid te minimaliseren en zich te distantiëren van het geweld. Om de sturing van het geweld door de junta zorgvuldig te analyseren is het dus noodzakelijk om te kunnen herkennen op welke manieren de junta betrokkenheid probeerde te verhullen. Dit zal gedaan worden door de theorie van Jamieson en McEvoy uit *State Crime by Proxy and Juridical Othering* toe te passen op het staatsgeweld in Argentinië tussen 1976 en 1979.

Jamieson en McEvoy zetten in hun theorie uiteen hoe staten hun verantwoordelijkheid en betrokkenheid bij staatsmisdaden kunnen verbergen door het strategisch labelen en 'othering' van het geweld. De auteurs zien het labelen en 'othering' terug in de mogelijkheid voor een staat om zich organisatorisch, wettelijk en cultureel te distantiëren van staatsgeweld.¹² In het tweede hoofdstuk zullen

⁹ Charles Maechling, 'The Argentine Pariah', *Foreign Policy* 12 (1981) 45, 69–83.

¹⁰ Catoggio Maria Soledad, 'The Last Military Dictatorship in Argentina (1976-1983): The Mechanism of State Terrorism' (versie 25 januari 2016), <http://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/last-military-dictatorship-argentina-1976-1983-mechanism-state-terrorism> (28 februari 2020).

¹¹ J. Patrice McSherry, *Predatory States: Operation Condor and Covert War in Latin America* (eerste druk; Maryland 2005) 75.

¹² Ruth Jamieson en Kieran McEvoy, 'State Crime by Proxy and Juridical Othering', *The British Journal of Criminology* 45 (2005) 4, 504–527.

deze strategieën verder besproken worden, aangezien dit het theoretisch kader zal vormen voor het onderzoek. Deze theorie kan namelijk gebruikt worden om de manieren en strategieën te herkennen die Videla en zijn junta mogelijk zouden kunnen hebben toegepast. Mocht het zo zijn dat de junta inderdaad dergelijke strategieën toepaste, dan wijst het erop dat fragmentatie van de veiligheidsdiensten niet de voornaamste oorzaak van de mensenrechtenschendingen in Argentinië was, maar het politieke beleid van de junta. De verwachting is dat Videla inderdaad bepaalde ‘othering’-technieken zoals beschreven door Jamieson en McEvoy heeft toegepast om betrokkenheid bij het staatsgeweld te verbergen. Zeker vanwege het feit dat Jimmy Carter tijdens zijn Amerikaanse presidentschap de druk op Argentinië begon op te voeren om de mensenrechtenschendingen te verminderen.¹³ Dit was voor Argentinië vervelend, omdat ze sympathie van de VS nodig hadden. Niet alleen was het land een belangrijke handelspartner van Argentinië, ook had de VS een belangrijke stem in financiële instellingen.

Het onderzoek zal gebruik maken van een bronnencorps dat onlangs is vrijgegeven door de Amerikaanse overheid. In april 2019 zijn ongeveer 4.000 documenten van hoge instanties beschikbaar gemaakt voor het publiek als slot van het ‘Argentine Declassification Project’.¹⁴ Dit project had als doel meer transparantie te bieden over de rol die de Verenigde Staten hadden tijdens de ‘Dirty War’. Er is voor gekozen om de vrijgemaakte 900 bronnen van de CIA uit dit bronnencorps te gebruiken, omdat de organisatie al vroeg betrokken was bij het staatsgeweld in Argentinië. De CIA werd door contacten binnen hoge Argentijnse militaire en politieke kringen op de hoogte gehouden van belangrijke ontwikkelingen en beslissingen. Zo beschikte de CIA over informatie over acties en besluiten van de junta omtrent de organisatie van het staatsgeweld die niet per se naar buiten werd gebracht. Dit is belangrijk voor het onderzoek in deze scriptie, omdat het de theorie van ‘othering’ gebruikt. Deze richt zich vooral op beslissingen van de junta omtrent het beleid en de veiligheidsdiensten dat niet publiekelijk naar buiten werd gebracht. De CIA had een accuraat beeld van de acties en besluiten van de junta en was goed op de hoogte van de ware intenties van de junta wat betreft de terreur in het land. De focus van dit onderzoek wordt gelegd op de wekelijkse rapportages van het *INR*, het ‘Bureau of Intelligence and Research’, en de dagelijkse *The National Intelligence Daily*, die onderdeel uitmaken van de 900 eerdergenoemde bronnen. De bronnen bevatten gedetailleerde informatie wat betreft de handelswijze van de Argentijnse veiligheidsdiensten, zoals de besluitvorming en regelgeving vanuit de militaire junta op deze diensten. De bronnen zullen geanalyseerd worden op beslissingen en acties van de junta en de veiligheidsdiensten die in lijn staan met de ‘othering’-strategieën van de theorie van Jamieson en McEvoy. De nadruk ligt dan op het onderzoeken of de Argentijnse junta inderdaad stappen ondernam om de betrokkenheid bij de terreur in het land te verbergen of dat de verantwoordelijkheid van de terreur vooral toe te delen valt aan de fragmentatie en autonomie van de veiligheidsdiensten.

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden is deze opgedeeld in drie deelvragen die ieder in een hoofdstuk centraal zullen staan. Het eerste hoofdstuk zal zich buigen over de vraag hoe de terreur in Argentinië gedurende Videla’s presidentschap geplaatst kan worden binnen het debat over staatsterreur. De vraag hierbij is: welke concepties van de staat en staatsterreur zijn toepasselijk voor de analyse van het geweld in Argentinië?

Vervolgens zal in het tweede hoofdstuk het theoretische kader van strategisch labelen en ‘othering’ verder uiteen worden gezet. Hiermee worden de strategieën toegelicht die overheden kunnen gebruiken om zich van staatsgeweld te distantiëren. De sleutelaspecten van de theorie van Jamieson en

¹³ T.I. Kleemans, *Tragar El Sapo* (Bachelor scriptie Geschiedenis, Utrecht 2017) 5.

¹⁴ Office of the Director of National Intelligence, ‘Argentina Declassification Project: Overview’ (versie onbekend), <https://www.intelligence.gov/ic-on-the-record/overview> (27 januari 2020).

McEvoy zullen om die reden worden opgesomd en uitgelegd, alvorens ze aan het uiteindelijke bronmateriaal te toetsen. De deelvraag die centraal staat in dit hoofdstuk is: Welke aspecten zijn van belang om de verdoezeling van de rol van de staat in terreur te onderzoeken?

Uiteindelijk zal met de kennis uit de twee hoofdstukken en aan de hand van bronnen van de CIA de situatie in Argentinië worden onderzocht. In dit derde hoofdstuk vindt het grootste gedeelte van de analyse plaats en deze is daarom het meest van belang voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag. De deelvraag van dit hoofdstuk luidt: Blijkt uit bronnen van de CIA uit 2019 dat de Argentijnse staat zich bewust en actief distantieerde van de terreur in het land of dat het daadwerkelijk geen controle meer had over de veiligheidsdiensten? Het doel van dit hoofdstuk is om uit het bronmateriaal strategieën te halen die de junta gebruikte om hun betrokkenheid te verbergen. Verder zal onderzocht worden hoe de structuur en het karakter van de veiligheidsdiensten invloed hadden op het geweld.

Het debat over staatsterrorisme

Dit onderzoek richt zich op de rol van de Argentijnse staat bij de terreur in de 'Dirty War'. Het is hierbij van belang om de rol van de staat in de terreur te nuanceren door in te gaan op het debat rondom staatsterreur en vervolgens de staat te problematiseren. Door de verschillende vormen van staatsterreur te bespreken en kritisch te kijken naar de staat als eenheid, kan een duidelijke opvatting ontstaan van de rol van de junta in de terreur tijdens de 'Dirty War'.

Dit debat wordt uiteengezet aan de hand van twee artikelen: *State Terrorism Research and Critical Terrorism Studies: An Assessment* en *The Ghosts of State Terror: Knowledge, Politics and Terrorism Studies*. Beide artikelen behandelen veel aspecten van staatsterrorisme en staatsgeweld die in het verleden zijn bedacht en onderzocht. Ze bevatten daarom een goed overzicht van wat al geschreven is in het debat rondom staatsterreur en vormen hiermee het theoretisch kader van staatsterrorisme voor dit onderzoek.

Beide artikelen stellen dat staatsterrorisme een onderbelicht thema is binnen academische literatuur. Dit kan worden toegerekend aan het feit dat academici door samenwerking met de staat hun onderzoek laten beïnvloeden of dat ze bang zijn voor vergelding van de staat voor het labelen van staatsactiviteiten als terroristisch, zoals het geval is bij het Israëlische staatsgeweld.¹⁵ Daarnaast kan het ook komen door een bepaalde invalshoek. Zo zijn er auteurs zoals de historicus Hoffman die vinden dat de staat geen terroristische activiteiten kan ondernemen, omdat terrorisme alleen uitgevoerd kan worden door 'non-state actors' (bijv. terroristen, guerrillastrijders e.d.).¹⁶ De verdeeldheid over het concept kan worden verklaard door de overlap en gelijkenissen tussen terrorisme en staatsterrorisme. Beide vormen van geweld zijn namelijk gericht op burgers. Daarnaast is het wel zo dat de hoeveelheid slachtoffers veroorzaakt door staatsterreur exponentieel groter is dan die van terrorisme.¹⁷ Hierdoor is staatsterrorisme een veel gevaarlijker fenomeen dan terrorisme en dient het beter bestudeerd te worden.

Deze scriptie sluit aan bij de mening van de groep academici die vinden dat staten wel staatsterrorisme kunnen beoefenen en dat ook daadwerkelijk doen. Deze groep verwerpt het idee dat er een verschil is tussen staat en 'non-state actors', want die verschillen zouden politiek en moreel problematisch zijn.¹⁸ Zo stelt Richard Jackson, directeur van de National Centre for Peace and Conflict Studies, dat iedere beoefenaar van terreur gelijk is. Volgens hem zou het onderzoek voorafgaand al bevooroordeeld zijn wanneer een staat anders behandeld wordt dan een 'non-state actor'.¹⁹ Auteurs die deze mening aanhangen hebben categorieën en aspecten van staatsterreur geconstrueerd en gedefinieerd in hun onderzoeken. Hierdoor is het voor derden makkelijker een bepaalde casus te identificeren en te verklaren.

Michael Stohl leverde in 1984 een belangrijke contributie wat betreft het onderscheiden van verschillende categorieën staatsterrorisme. Hij onderscheidt drie types staatsterrorisme: dwangmatig beleid, geheime operaties van clandestiene diensten en tenslotte surrogaatactiviteiten, waarbij de staat hulp

¹⁵ Richard Jackson, 'The Ghosts of State Terror: Knowledge, Politics and Terrorism Studies', *Critical Studies on Terrorism* 1 (2008) 3, 377-392, aldaar 388.

¹⁶ Bruce Hoffman, *Inside Terrorism* (derde druk; New York 2017) 40.

¹⁷ Michael Stohl, 'Old Myths, New Fantasies and the Enduring Realities of Terrorism', *Critical Studies on Terrorism* 1, (2008) 1, 5-16, aldaar 6.

¹⁸ Lee Jarvis en Michael Lister, 'State Terrorism Research and Critical Terrorism Studies: An Assessment', *Critical Studies on Terrorism* 7 (2014) 1, 43-61, aldaar 45.

¹⁹ Richard Jackson, 'In Defence of Terrorism: Finding a Way Through a Forest of Misconceptions', *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* 3 (2011) 2, 116-130, aldaar 118.

verleent aan een tweede staat.²⁰ Later werden hier betere termen aangegeven, namelijk: “state terror, state involvement in terror and state sponsorship of terror.”²¹ De term staatsterrorisme kent deze scheidingen niet en insinueert dat de staat hoe dan ook de sturende kracht is achter het geweld. Het is belangrijk om deze nuance in te brengen, ook voor het staatsgeweld in Argentinië in de jaren zeventig en tachtig. Dit wordt gedaan in dit onderzoek door de controle van de junta op de veiligheidsdiensten onder de loep te nemen. De categorie van de staatsterreur in Argentinië kan bepaald worden door vast te stellen in welke mate de junta controle had op de veiligheidsdiensten.

Het tweede belangrijke onderdeel van staatsterreur omhelst de doelen en aspiraties van de overheid om hiertoe over te gaan. Dit zijn vooral politieke, economische of sociale motieven.²² In Argentinië was de terreur gericht op politieke oppositie, linkse extremistische bewegingen en iedereen die met hen in verband kon worden gebracht. De linkse bewegingen waren een aantal jaar voor Videla's coup in 1976 ontstaan. In die periode was Juan Perón president van Argentinië. Hij zette zich in voor de armere bevolkingsgroepen van Argentinië. Dankzij zijn inzet verbeterde hun situatie, maar wel ten koste van de rest van de economie. De opeenstapeling van vaste kosten op de destijds zwakke economie zorgde voor veel inflatie, waardoor spaargeld en pensioenen verdwenen.²³ De door Péron gesteunde sociale bewegingen, de ‘Péronist movements’, werden door hem tijdens deze economische malaise aangemoedigd om zich te mobiliseren en te bewapenen. Uit die militante vleugels ontstonden de Montoneros en de ERP, twee linkse extremistische terroristengroeperingen. In 1976 kwam de militaire junta van Videla aan de macht en de linkse bewegingen vormden in hun ogen een gevaar voor de Argentijnse staat en samenleving. De junta zag als enige oplossing om het linkse terreur te bestrijden met eigen terreur.²⁴ ‘El Proceso Subversivo’ werd in gang gezet, een counterinsurgency beleid.²⁵ Dit betekent dus dat de terreur in Argentinië een duidelijk politiek doel had.

Ook andere literatuur, zoals het boek van Baud, benadrukt de staatsterreur als politiek instrument. “Ten eerste kan geconstateerd worden dat de terreur zodanig wijdverspreid en systematisch was, dat zij zonder twijfel gezien moet worden als een bewuste politiek die vanuit de legertop georganiseerd en gesanctioneerd was. [...] De repressie was gericht tegen iedereen die geacht werd de Argentijnse samenleving te ondermijnen [...]”, aldus Baud.²⁶ In wezen schaarft Baud het geweld in Argentinië om die reden onder ‘state terror’.

Daarnaast is het ook van belang om het staatsterrorisme in de structurele context van die tijd te plaatsen. Het plaatsen van het staatsgeweld in Zuid-Amerika in het perspectief van kapitalistisch imperialisme is hierbij een voorbeeld.²⁷ Wat Jarvis en Lister niet aanstippen in hun artikel is dat bepaalde ideologieën, naast economisch gedachtegoed, ook een rol spelen bij het plaatsen van staatsterrorisme in de structurele context. De Amerikaanse ideologie van anticommunisme speelde in Argentinië een bijzonder grote rol. Met name in *The Argentine Military* leggen de auteurs de nadruk op de invloed van het Amerikaanse gedachtegoed voor het Argentijnse staatsgeweld. Zij stellen dat de Argentijnse militaire elite

²⁰ Stohl en Lopez, *The State as Terrorist*, 44.

²¹ Jarvis en Lister, 'State Terrorism Research and Critical Terrorism Studies', 45.

²² Ibidem, 46.

²³ Maechling, 'The Argentine Pariah', 71.

²⁴ Ibidem, 72–74.

²⁵ Khatchik DerGhougassian en Leiza Brumat, 'The Argentine Military and the Antisubversivo Genocide: The School of Americas Contribution to the French Counterinsurgency Model', *Genocide Studies International* 20 (2018) 1, 48-71, aldaar 50.

²⁶ Baud, *Militair geweld*, 87.

²⁷ Jarvis en Lister, 'State Terrorism Research and Critical Terrorism Studies', 47.

gebruik heeft gemaakt van de Koude Oorlog en de daarin heersende paradigma's om zo hun eigen oorlog tegen de populaire klassen te voeren.²⁸ De staatsterreur in Argentinië moet dus worden geplaatst in de context van de Koude Oorlog en de ideologieënstrijd die destijds heerste. De Argentijnse militaire elite maakte daarvan gebruik om zo hun eigen doelen te behalen, namelijk economische stabiliteit en minimale politieke oppositie.

Een ander belangrijk punt wat naar voren komt in het artikel van Jarvis en Lister is het belang van het problematiseren van de staat. De schrijvers betogen dat functies, kenmerken en belangen van de staat zelf in bestaande literatuur nog weinig is onderzocht, doordat de benadering die gebruikt wordt marxistisch of instrumentalistisch is. Een marxistische benadering beschouwt de staat als kapitaalbezitter en een instrumentalistische benadering ziet de staat als één eenheid met een eigen set aan belangen en doelen.²⁹ Baud heeft bijvoorbeeld een instrumentalistische benadering, waarbij hij de staat reduceert tot de politieke en militaire elite van Argentinië.³⁰ Deze benadering zou volgens Jarvis en Lister het beeld van staatsgeweld versimpelen door onvoldoende aandacht te besteden aan de verschillende instituties en vertegenwoordigers die invloed uitoefenen op de staat. Politiek socioloog Bob Jessop beschouwt de staat als een "strategisch selectief terrein" dat macht uitoefent door het coördineren van bepaalde politieke actoren.³¹ Hij benadert de staat als een verzameling van instituties die voor bepaalde doeleinden kunnen worden gemobiliseerd.³² Cruciaal hierbij is dat er ruimte wordt opengelaten voor het feit dat de staat afhankelijk is van instituties die handelen uit eigenbelang en daarin schieten zowel de marxistische benadering als de instrumentalistische benadering in tekort. De staat zou volgens Jarvis en Lister moeten worden benaderd als een dynamische en complexe politieke essentie.³³ De verwachting is dat uit dit onderzoek zal blijken dat de Argentijnse staat in de jaren zeventig inderdaad gezien moet worden als een complexer geheel en dat enige discretie gediend is bij benaderingen waarbij de staat gereduceerd wordt tot de politieke of militaire elite.

Dit onderzoek positioneert zich in het debat rondom staatsterreur door de staat te problematiseren. Aan de hand van de 'othering'-theorie wordt de rol en betrokkenheid van de Argentijnse junta op een andere manier benaderd. Het leggen van de theorie op een casus maakt het mogelijk te destilleren in hoeverre het geweld werd aangestuurd vanuit de staat. In het hierop volgende hoofdstuk wordt de theorie besproken en worden de aspecten uiteengezet die zullen worden gebruikt in de bronnenanalyse.

²⁸ DerGhougassian en Brumat, 'The Argentine Military and the Antisubversivo Genocide', 29–31.

²⁹ Jarvis en Lister, 'State Terrorism Research and Critical Terrorism Studies', 50.

³⁰ Baud, *Militair geweld*.

³¹ Jarvis en Lister, 'State Terrorism Research and Critical Terrorism Studies', 51.

³² *Ibidem*, 53.

³³ *Ibidem*, 50.

'Othering' van Staatsgeweld

Het artikel van Jamieson en McEvoy is geschreven vanuit een contemporain en criminologisch perspectief. Toch halen zij punten aan die van toepassing zijn op het staatsgeweld in Argentinië en waarmee de rol van de staat in de terreur op een verdiepende wijze kan worden onderzocht. De auteurs onderscheiden drie aspecten: het principe van 'toevlucht nemen tot verraad', de invloed van counterinsurgency en speciale eenheden en tenslotte heimelijke samenwerking met gewapende groeperingen van derden.³⁴ Deze drie aspecten zullen in dit hoofdstuk verder worden uitgelegd en vormen de theoretische lens waarmee de bronnen onderzocht zullen worden.

Allereerst het principe van 'toevlucht nemen tot verraad', wat de auteurs in het artikel behandelen als 'resort to perfidy'. Ze baseren dit principe op twee protocollen uit 1949 en 1977 die zijn opgenomen in het International Humanitair Recht. Het komt erop neer dat militairen verplicht zijn zich te onderscheiden van de burgerbevolking door het dragen van uniformen en het openlijk tonen van wapens. Het is namelijk zeer verraderlijk als een gewapende groep zich voordoet als burgers met als doel om een recalcitrant gevangene te nemen of te vermoorden. Het verschilt daarmee met oorlogsregels die wel zijn toegestaan, zoals camouflage of disinformatie. Het komt erop neer dat staatsmilitairen duidelijk herkenbaar moeten zijn en hun band met de staat niet mogen verbergen om een zeker voordeel te verkrijgen. Wanneer dit niet het geval is en staatsmilitairen onherkenbaar opereren kan een staat zich bovendien gemakkelijk distantiëren van acties van de eenheden.

Het tweede aspect van de theorie richt zich op de organisatie van specialistische militaire eenheden en de gewoonwording van misbruiken binnen die kringen. Militaire specialisten worden op zeer specifieke wijze opgeleid, anders dan de doorsnee soldaat. Tijdens hun training worden ze gestimuleerd om zichzelf te zien als de elite van de militaire strijdkrachten. Ze krijgen immers specialistische training die anderen niet krijgen. De auteurs benadrukken dat dit vooral geldt voor eenheden gespecialiseerd in het bestrijden van opstanden en terroristen, omdat hun werkwijze sterk verschilt van gewone soldaten. De werkwijze van eenheden gespecialiseerd in counterinsurgency is zeer brutaal en in tegenstelling tot hun 'gewone' militaire collega's kennen deze eenheden weinig militaire en politieke toezicht.³⁵ Dit zorgt ervoor dat bepaalde praktijken verankert raken in de cultuur van deze afdelingen. Om te zorgen dat de specialistische eenheden effectief te werk kunnen gaan, beschikken ze de facto over een mate van straffeloosheid. De combinatie van deze kenmerken zorgen ervoor dat specialistische eenheden misdaden kunnen begaan en zich daar vervolgens van kunnen distantiëren.

Het laatste aspect dat in het artikel wordt aangehaald is het feit dat een regime heimelijk samen kan werken met strijdkrachten van derden en daarmee betrokkenheid bij het geweld kan verhullen. Deze strijdkrachten zijn bijvoorbeeld paramilitaire eenheden, extremistische knokploegen of doodseskaders waarvan de werkwijze sterk lijkt op dat van opstandelingen en terroristen. Het idee is dat de opstandelingen en terroristen het beste met hun eigen werkwijze zouden kunnen worden bestreden. Ze zouden hier het meest kwetsbaar voor zijn en die methode zou effectiever zijn dan normale conventionele militaire ingrepen.³⁶ De staat zou de gewapende groepen van derden kunnen faciliteren in het uitvoeren van de terreur door het rechtssysteem of de politiek erbij te betrekken. Een voorbeeld hierbij is het wegstijgen van zware misbruiken en het doorspelen van informatie door personen binnen de veiligheidsdiensten of politiek aan de paramilitairen.³⁷ Een ander voorbeeld is dat de samenwerking met

³⁴ Jamieson en McEvoy, 'State Crime by Proxy and Juridical Othering', 505.

³⁵ Ibidem, 508.

³⁶ Ibidem, 509.

³⁷ M. Dillon, *The Dirty War* (eerste druk; Londen 1990) 78.

de paramilitaire eenheden georganiseerd en gebureaucratiseerd kan worden door de veiligheidsdiensten van de staat.³⁸ De staat en de strijdkrachten van derden hebben om die redenen vaak een soepele relatie. De groeperingen zijn over het algemeen niet gebonden aan orders van de staat, maar volgen vaak slechts een richting die hen gegeven is, waarbij ze hun doelwitten en aanpak zelf kunnen bepalen. Dit laat ruimte open voor eigen interpretatie en, omdat voor deze groeperingen een vorm van straffeloosheid geldt vinden er vaak grove, soms zelfs sadistische misbruiken plaats. De staat kan die misbruiken op hun beurt weer gebruiken als excuus om zich te distantiëren van het geweld.³⁹ Dit aspect bevestigt de eerdergenoemde theorieën die de staatsterreur in Argentinië vooral wijten aan de autonomie van de uitvoerende krachten.

Deze drie aspecten zijn terug te brengen tot twee overkoepelende thema's die de terreur gelegenheid geven, namelijk structureel en cultureel. Door structurele en culturele aspecten kunnen staatsmisdrijven plaatsvinden en kan de staat daar ook afstand van nemen. Allereerst structureel door de misdrijven te laten uitvoeren door eenheden of paramilitaire groeperingen die al onder weinig politiek en wettelijk toezicht staan. Hierdoor gebeurt er veel achter de schermen en zijn er weinig aanwijzingen voor wie de echte dader is, doordat bewijs in deze kringen niet of nauwelijks wordt bijgehouden. Bovendien kunnen zij op hun beurt betrokkenheid bij misdrijven verbergen via 'resort to perfidy', bijvoorbeeld door zich voor te doen als burgers. Daarnaast ontstaat in de cultuur van specialistische en paramilitaire eenheden, mede door het gebrek aan toezicht, een routine van het gebruik van mensenrechten schendende activiteiten, waaronder bijvoorbeeld martelingen. In het volgende hoofdstuk wordt aan de hand van CIA bronnen gekeken hoe Argentinië het geweld organiseerde tijdens de militaire junta van Videla en of de staat via deze kanalen hun betrokkenheid bij de terreur trachtte te verbergen.

³⁸ Jamieson en McEvoy, 'State Crime by Proxy and Juridical Othering', 511.

³⁹ Ibidem, 513.

Bronnenanalyse

Het staatsgeweld was geen nieuw fenomeen onder Videla. Om het staatsgeweld te begrijpen is het daarom belangrijk te kijken naar de historische wortels van de 'Dirty War'. Om die reden allereerst een kleine terugblik naar de periode van vóór Videla, alvorens de periode van 1976-1979 te analyseren.

Eind jaren zestig ontstonden, aangemoedigd door president Péron, linkse terroristische bewegingen. De twee meest bekende en gewelddadige bewegingen waren de Montoneros en de ERP. Beïnvloed door de Amerikaanse anticommunisten-ideologie begonnen Argentijnse militairen en politieagenten zich eind jaren zestig en zeventig te specialiseren in counterinsurgency. Argentijnse legerofficieren kregen specialistische training in antiterroristische methodes en technieken van Franse en Amerikaanse experts.⁴⁰ Om de Montoneros en de ERP te bestrijden werden 'grupos de tareas' opgericht door civiele bureaus. Deze 'grupos' waren doodseskaders en paramilitaire eenheden die onder leiding stonden van de nieuwe binnenlandse counterinsurgency-specialisten en opereerden tegen de linkse terroristen in naam van, maar dikwijls ook los van, de federale politie.⁴¹

Het bekendste doodseskader van deze periode was de Triple A. Opgericht en geleid door hoge staatsmilitairen, opereerde de Triple A als een paramilitaire beweging die orders en informatie verkreeg via de derde of vierde commandant van de 'Secretaría de Inteligencia del Estado' (de nationale veiligheidsdienst van Argentinië, hierna: SIDE).⁴² De werkwijze en aard van deze eenheden sluiten goed aan bij de theorie van Jamieson en McEvoy. De eenheden hadden genoten van een specialistische training en van bepaalde bevoegdheden die niet voor gewone militairen golden. De Triple A zorgde er onder meer voor dat vormen van staatsterrorisme al voor de militaire coup gebruikelijk werden. Zo is bekend dat de paramilitaire beweging tussen 1973 en 1976 uitvoerig het martelen gebruikte als ondervragingstechniek en ongeveer 2.000 personen heeft laten verdwijnen.⁴³ Verslaggeving van de CIA uit 1978 omtrent mensenrechtenschendingen bevestigt dit beeld. De bron beschrijft dat martelen in die tijd een standaardprocedure was in gevangnissen en detentiecentra. Dit sluit aan bij het punt dat Jamieson en McEvoy in hun betoog maakten, namelijk dat door specialistische training bepaalde brute methodes genormaliseerd werden. Geschat werd dat negentig procent van de gevangenen gemarteld werd en dat van tijd tot tijd gevangenen zomaar konden 'verdwijnen'.⁴⁴

Een rapport van de CIA uit 1975 beschrijft de oprichting van een van deze rechtse paramilitaire bewegingen en geeft daarmee een goede kijk in het autonome en decentrale karakter van deze eenheden. Zo maakten er geen actieve federale politieagenten deel uit van de groepering, maar vooral (ex-)SIDE agenten.⁴⁵ Twee personen hadden de leiding over de eenheid, maar coördinatie en communicatie werden geregeld door twee andere medewerkers van de geheime dienst. De zes leden van de beweging ontvingen bovendien valse ID-documenten van de land- en luchtmacht, de marine en de federale politie. Ze gebruikten de documenten van de laatstgenoemde organisatie voor het uitvoeren van illegale activiteiten, zoals het onrechtmatig oprollen van illegale geldhandel, waarmee de groep hoofdzakelijk aan zijn financiën kwam.⁴⁶ Bovendien ging de helft van de verworven geldmiddelen naar de twee

⁴⁰ DerGhougassian en Brumat, 'The Argentine Military and the Antisubversivo Genocide', 31.

⁴¹ ADP, 1976-1983, 05165812, *Insurgent Success And Failure - 1983/05/01*, CIA.

⁴² McSherry, *Predatory States*, 75.

⁴³ *Ibidem*, 75.

⁴⁴ ADP, 1976-1983, 06592925, *Assessment of Current Human Rights Situation 1977*, CIA.

⁴⁵ ADP, 1976-1983, 06698569, *Formation of New Right-Wing Terrorist Groups 1975/02/25*, CIA.

⁴⁶ *Ibidem*.

commandanten.⁴⁷ Er kan geconcludeerd worden dat het lucratief was voor militaire commandanten om een rechtse paramilitaire beweging op te richten. De bewegingen waren decentraal en autonoom, waardoor maar weinig mensen op de hoogte waren van hun activiteiten. Dit betekende dat de leiders veel vrijheid hadden in het bepalen van de operaties en daarbij hun eigen belangen konden nastreven. Videla gaf aan zijn veiligheidsdiensten niet onder controle te hebben. Dit komt met name door de autonome en decentrale structuur van deze diensten. Videla kon dat wel weer gebruiken om zich te distantieren van het geweld.

De economische en maatschappelijke problemen in het land werden het leger te veel en op 29 maart 1976 vond een coup plaats. De militaire junta die aan de macht kwam bestond uit de drie hoogste commandanten van de landmacht, de marine en de luchtmacht; respectievelijk Jorge Videla, Emilio Massera en Orlando Agosti. Het hoofddoel van de junta was het terugbrengen van stabiliteit in het land. Dit hield voor hen niet alleen het hervormen van de economie in, maar ook het bestrijden van de linkse opstandelingen. Ondanks de oprichting van rechtse spiegelbewegingen waren de linkse terroristen namelijk nog erg succesvol in het uitvoeren van bomaanslagen, kidnappings en moorden.⁴⁸

Een belangrijk stap van Videla's beleid was het terugbrengen van de rechtse paramilitaire groepen onder de vleugels van nationale veiligheidsdiensten om coördinatie en doeltreffendheid te bevorderen.⁴⁹ Oorspronkelijk werd er dus weinig gedaan aan het inperken van mensenrechtenschendingen. Sterker nog, door verbeterde coördinatie tussen de antiterrorisme organen kon het staatsgeweld verergeren. Het ontwikkelde zich van geweld waarbij de staat betrokken was tot een vorm waarbij de terreur onderdeel was van het beleid en het dus wezenlijk staatsterreur werd. In de diplomatie tussen Argentinië en de Verenigde Staten lieten Argentijnse ambtenaren weten dat het regime dit zag als betreuwenswaardig, doch noodzakelijk.⁵⁰ Aanvankelijk kon Videla zich daar ook in vinden. In tegenstelling tot Massera en andere militaire bevelhebbers was hij gematigd qua visie op counterinsurgency. Voor hem lag de prioriteit bij het terugbrengen van militaire eenheid en daarnaast het stabiliseren van het land.⁵¹ Illegale activiteiten van de veiligheidsdiensten werden door hem gedoogd, al zag hij liever niet dat deze internationaal onder de aandacht werden gebracht. Een voorbeeld hierbij was een massale executie van dertig opstandelingen in Buenos Aires in augustus 1976. Dit werd gedaan in opdracht van de voorman van de regionale federale politie en was enkel goedgekeurd door de generaal van de provincie.⁵² Uit de bron van de *National Intelligence Daily* blijkt dat Videla het slechts betreurde. Het laat zien dat beslissingen nog decentraal werden genomen, maar inmiddels wel onder toezicht van een hogere bevelhebber vielen die het moest goedkeuren.

Het plan van Videla om de geweldsmonopolie in het land te centraliseren bleek een lastige taak. In een verslag over de mensenrechtenschendingen in Argentinië van de CIA uit 1977 wordt het beeld van de lokale autonomie en de algehele landelijke verdeeldheid verder ondersteund. Uit de bron blijkt dat er streng werd gehandhaafd op veiligheidsovertredingen, maar dat de definitie van de overtreding aan lokale gezaghebbers werd overgelaten. Dit betekende dat zij zelf konden bepalen wie werd opgepakt en dat het per regio of bureau verschilde welke activiteiten gezien werden als bedreigingen voor de veiligheid.⁵³ Ondanks Videla's inspanningen om militaire eenheid terug te brengen, was er sprake van aanhoudende autoriteitsverdeeldheid binnen de veiligheidsdiensten.

⁴⁷ ADP, 1976-1983, 06698569, Formation of New Right-Wing Terrorist Groups 1975/02/25, CIA.

⁴⁸ ADP, 1976-1983, 05165812, Insurgent Success And Failure 1983/05/01, CIA.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ ADP, 1976-1983, 00130188, Human Rights Performance: January 1977 – July 1978 – 1978/09/01, CIA.

⁵¹ ADP, 1976-1983, 03005497, National Intelligence Daily Wednesday October 6 1976 [SANITIZED], CIA.

⁵² Ibidem.

⁵³ ADP, 1976-1983, 06592925, Assessment of Current Human Rights Situation 1977, CIA.

Deze autoriteitsverdeeldheid blijkt ook uit een rapport van april 1977, opnieuw betreffende de oprichting van een antiterrorisme eenheid, echter ditmaal tijdens Videla's regime. De reden voor de oprichting is dat drie weken eerder leden van de Montoneros waren geïnfiltrerd in de rangen van de federale politie.⁵⁴ Het doel van de nieuwe rechtse eenheid was het opsporen van dergelijke infiltranten. Er lijkt niet veel te zijn veranderd met de eenheden van vóór Videla's presidentschap, want ook in dit geval viel de formatie niet onder de organisatorische structuur van de federale politie. Dit laat zien dat decentrale eenheden nog steeds bestonden. Het personeel van de eenheid zou bovendien ook 'officieel' in dienst zijn geweest van een willekeurig lokaal politiebureau, terwijl dit duidelijk niet het geval was.⁵⁵ De eenheid bemande twee gebouwen die waren omgebouwd tot detentiecentra. Eén daarvan had de naam Club Atlético, maar met de initialen kon de werkelijke naam van het centrum onthuld worden: 'Centro Antisubversivo'.⁵⁶ Dit was één van de vele honderden clandestiene detentiecentra waar duizenden gevangenen werden mishandeld en nooit meer van terugkwamen.⁵⁷ Net als de meeste van die centra werd Club Atlético bemand door een eenheid geleid door één of twee commandanten. De commandanten genoten wegens het geheime karakter van de eenheid van veel autonomie, waardoor zelf hun beleid in de detentiecentra konden bepalen. Op die manier bleven de mensenrechtenschendingen plaatsvinden. Organisatorisch was Videla er dus nog niet in geslaagd om volledige eenheid te creëren in de militaire gelederen. Door gebrek aan toezicht en regulering bleven mensenrechtenschendingen plaatsvinden, doordat de uitvoerders zich ervan konden distantieren.

Een andere mogelijkheid tot distantiering was de noodtoestand waarin Argentinië sinds 1974 verkeerde. De militaire junta besloot na de coup het land in de noodtoestand te houden. Dit betekende dat er regels golden die normaal niet van toepassing waren. Zo konden gevangenen die vastzaten voor de grotere veiligheidsovertredingen, zoals bijvoorbeeld terrorisme, niet gedeporteerd worden.⁵⁸ Daarnaast was de 'Institutional Responsibility Act' van toepassing waaronder gevangenen voor onbepaalde tijd konden worden vastgehouden en ze hun burgerrechten verloren, zoals het recht op een rechtszaak.⁵⁹ Bovendien werden in de gevangnissen en detentiecentra de dossiers van gevangenen niet of nauwelijks bijgehouden, waardoor gedetineerden makkelijker slachtoffer konden worden van mensenrechtenschendingen.⁶⁰ Zo vonden er veel ongeautoriseerde verdwijningen plaats die niet logisch waren, bijvoorbeeld omdat het geen kopstukken van de Montoneros of ERP betrof. Ook vonden er andere vormen van mensenrechtenschendingen plaats, zoals martelingen, simpelweg omdat de wet daar ruimte voor open liet. Daders konden ongestraft hun gang gaan, doordat dossiers van gevangenen niet of nauwelijks werden bijgehouden en centraal toezicht nog steeds ontbrak. Dit fenomeen hebben Berman en Clark al onderzocht, al legden zij de focus van hun onderzoek meer op het laten verdwijnen van gevangenen en normale burgers.⁶¹ Zij hebben aangetoond dat veel van de mensenrechtenschendingen in Argentinië voortvloeiden uit het gebrek aan regels of juist het bestaan van bepaalde regels, zoals de regels die golden in de noodtoestand. De bronnen die in dit hoofdstuk zijn behandeld sluiten aan bij hun

⁵⁴ ADP, 1976-1983, 06701370, Creation Of a New Countersubversive Unit 21 april 1977, CIA.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Pedro Funari, Andres Zarankin en Melissa Salerno, *Memories from Darkness: Archaeology of Repression and Resistance in Latin America* (eerste druk; New York 2009) 68.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ ADP, 1976-1983, 00130188, Human Rights Performance: January 1977 – July 1978 – 1978/09/01, CIA.

⁵⁹ ADP, 1976-1983, 06627984, Significant Developments Related to the US Stand on Human Rights (11-17 November 1977), CIA.

⁶⁰ ADP, 1976-1983, 06592925, Assessment of Current Human Rights Situation 1977, CIA.

⁶¹ Clark en Berman, 'State Terrorism', 545.

onderzoek. De mensenrechtenschendingen bleven plaats vinden, deels als onderdeel van Videla's beleid tegen het linkse terrorisme, maar deels ook doordat lokale commandanten zelf konden bepalen welk beleid ze hanteerden zonder daar wettelijke represailles voor te krijgen.

De druk van buitenaf begon te groeien. Op 20 januari 1977 werd Jimmy Carter verkozen tot president van de Verenigde Staten. In de jaren zeventig was een gevoel van idealisme gaan groeien onder de Amerikaanse bevolking en mede dankzij zijn belofte om zich meer in te gaan zetten voor de mensenrechten had Carter de verkiezingen gewonnen.⁶² Argentinië ervoer vanaf dat moment toenemende druk vanuit de VS om de mensenrechtenschendingen in het land te beperken. De VS was economisch belangrijk voor Argentinië en om die reden was Videla bereid om maatregelen te nemen die het staatsgeweld moesten verminderen. Naast dat Amerikanen veel handel dreven met Argentijnen, had de VS ook een belangrijke stem in internationale financiële instellingen.⁶³ Argentinië zag de kans om, door Carter tegemoet te komen met maatregelen, grote lonen binnen te slepen, dankzij de invloed van de VS.⁶⁴ Voor Videla was de timing gunstig om zulke maatregelen door te voeren, doordat de antiterrorisme campagne ervoor had gezorgd dat het links terrorisme geslonken was in het land.

Onder invloed van Carters beleid werden in Argentinië dus al snel een aantal maatregelen genomen. Op 25 juni 1977 werden in *The National Intelligence Daily* (hierna: *TND*) de maatregelen in de vorm van een kort artikel opgesomd: het vrijlaten van 342 personen, het versnellen van de processen van opstandelingen en terroristen in federale en militaire rechtbanken en de mogelijkheid voor het herstellen van het recht om het land te verlaten.⁶⁵ Aanvankelijk noemde de CIA deze maatregelen echter meer cosmetisch dan inhoudelijk.⁶⁶ Prioriteit lag voor Videla nog altijd bij het onder controle krijgen van het leger en de Argentijnse veiligheidsdiensten. Dit is ook de periode waarin hij herhaaldelijk laat weten aan de Amerikanen dat hij zijn veiligheidsdiensten nog niet onder controle had.⁶⁷ Uiteindelijk kwamen er meer en betere maatregelen: Agenten werden verplaatst en gevangenen mochten in geen geval meer verdwijnen⁶⁸, politie werd opgedragen burgers niet meer te 'pesten' en de vereisten voor politie-identificatie werden aangescherpt⁶⁹, er kwam betere regulering wat betreft het bijhouden van een lijst van gevangenen en werden illegale activiteiten van doodseskaders en andere paramilitaire bewegingen stop gezet.⁷⁰ Het verscherpen van politie-identificatie is een interessant punt. Het wijst erop dat de Argentijnse politie zich zonder herkenning over straat begaf en daarmee deed aan het principe van 'resort to perfidy'. Dat Argentinië in 1977 het protocol van het Internationaal Humanitair Recht, waarin het verboden werd om militaire eenheden in burgerkleding over straat te laten gaan, niet ondertekend heeft ondersteunt deze aanname. 'Resort to perfidy' geeft militaire eenheden niet alleen een strategisch voordeel, maar ook een kans om de wettelijke verantwoordelijkheid te omzeilen.

De maatregelen die Videla doorvoerde stuiten op oppositie binnen de militaire junta. Videla

⁶² Kleemans, Tragar el sapo, 7.

⁶³ ADP, 1976-1983, 06628514, Latin America Brief 77-098 – 27 June 1977, CIA.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ ADP, 1976-1983, 02989554, The National Intelligence Daily Saturday June 25 1977, CIA.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ ADP, 1976-1983, 00201433, Significant Developments Related to the US stand on Human Rights (26 august - 1 September 1977), CIA; ADP, 1976-1983, 00130188, Human Rights Performance: January 1977 – July 1978 – 1978/09/01, CIA; ADP, 1976-1983, 01125095, Alleged Videla Letter to President Carter (June 1978), CIA.

⁶⁸ ADP, 1976-1983, 00201433, Significant Developments Related to the US stand on Human Rights (26 august - 1 September 1977), CIA.

⁶⁹ ADP, 1976-1983, 00130188, Human Rights Performance: January 1977 – July 1978 – 1978/09/01, CIA.

⁷⁰ ADP, 1976-1983, 06627985, Western Hemisphere Brief 1977, CIA.

behoorde met zijn verzoenende houding tot de gematigde groep binnen de junta; anderen, zoals marinebevelhebber Massera, behoorden tot een radicalere groep. Zij drongen al sinds het begin van Videla's presidentschap aan op hardere maatregelen en zagen het succes van de antiterrorisme campagne als rechtvaardiging voor het voortzetten en verscherpen van de hardere maatregelen.⁷¹ De radicalen maakten gebruik van het feit dat er nog altijd verdeeldheid binnen de militaire onderdelen heerste. Het kwam de radicalen verder ook goed uit dat veel antiterroristische eenheden van hun autonomie genoten om hun eigen ideeën door te voeren, waardoor het beleid van Videla ook ondermijnd werd.⁷² Dit wordt eens te meer benadrukt in de *TND* van 27 augustus:

“Als gevolg van een significante vermindering van de capaciteit van linkse terroristen heeft de Argentijnse regering stappen ondernomen om de buitensporige activiteiten van haar veiligheidstroepen te beheersen. Er is een lijst met gevangenen en nieuwe procedures opgesteld om de kans op ‘fouten’ bij het identificeren vervolgen van opstandelingen te verkleinen. [...]. Naarmate de antiterrorismecampagne afneemt, worden de misstanden en gewelddadigheden die het gevolg zijn van onderlinge rivaliteiten binnen de politiek en de veiligheidsdiensten steeds duidelijker. Dergelijke activiteiten weerspiegelen het onvermogen van de regering om de radicalen binnen hun eigen gelederen beter te controleren.”⁷³

Het debacle rondom het bezoek van de ‘Inter-American Commission on Human Rights’ (hierna: IAHRIC) aan Argentijnse gevangenen en detentiecentra in 1979 is een voorbeeld dat er nog steeds decentraal beslissingen werden gemaakt en dat sommigen militaire en juridische takken nog steeds niet onder controle waren gebracht. In aanloop daarnaartoe heeft de junta succesvol geprobeerd om het bezoek uit te stellen, zodat ze meer kracht bij de genomen maatregelen tegen buitensporig geweld konden zetten.⁷⁴ Uit de *TND* van 11 augustus 1979 blijkt dat veiligheidsdiensten op grote schaal gevangenen van de detentiecentra, die door het IAHRIC zouden worden bezocht, hebben vermoord, omdat ze zichtbaar ernstig gemarteld waren.⁷⁵ Op deze manier werd het voortdurende gebruik van marteling verdoezeld. Daarnaast waren in opdracht van een federale rechter drie bureaus van mensenrechtenorganisaties in Buenos Aires overvallen en werden 8.000 dossiers in beslag genomen.⁷⁶ Het zal waarschijnlijk al eerder zijn gedaan, maar elf dagen later verklaarde generaal Roberto Viola dat het door een onafhankelijke rechterlijke macht was uitgevoerd en dat hij de acties betreurde.⁷⁷

Een significante overwinning voor de gematigden en Videla werd gemarkeerd door de vrijlating van Jacobo Timerman in 1979.⁷⁸ De redacteur van de linkse krant *La Opinión* werd begin 1977 door militairen meegenomen op verdenking van subversieve acties. De kidnaping werd uitgevoerd in opdracht van generaal Guillermo Suárez Mason, een van de radicalen binnen de militaire junta.⁷⁹ De zaak van Timerman kwam onder internationale druk te staan, omdat hij aantoonbaar om ongeldige redenen meegenomen was en bovendien werd gemarteld. Zijn vrijlating werd lang tegengehouden door de

⁷¹ ADP, 1976-1983, 03159416, Prospects for the Junta 22 February 1977, CIA.

⁷² ADP, 1976-1983, 00724500, INR Weekly Highlights of Developments in Human Rights No, 13 July 12 1977, CIA; ADP, 1976-1983, 02997885, The National Intelligence Daily Wednesday June 9 1977, CIA; ADP, 1976-1983, 06627961, Significant Developments Related to the US Stand on Human Rights (15 - 21 July 1977), CIA.

⁷³ ADP, 1976-1983, 02997885, The National Intelligence Daily Saturday August 27 1977, CIA.

⁷⁴ ADP, 1976-1983, 06626838, Ambassador Meets with FonMin Pastor – 06/08/1979, CIA.

⁷⁵ ADP, 1976-1983, 06628038, The National Intelligence Daily Saturday August 11 1979, CIA.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ ADP, 1976-1983, 06627713, The National Intelligence Daily Saturday August 22 1979, CIA.

⁷⁸ ADP, 1976-1983, 01057245, INR Weekly Highlights of Developments in Human Rights 1979, CIA.

⁷⁹ Ibidem.

radicalen, maar in 1979 mocht hij toch terug naar Israël, zijn moederland.⁸⁰ Aan deze zaak hing veel symboliek en doordat het in het voordeel van Videla besloten werd, had hij het daarna aanzienlijk makkelijker om maatregelen tegen mensenrechtenschendingen in te voeren.

Het geweld in Argentinië en de betrokkenheid van de staat daarbij maakten een interessante ontwikkeling door vlak voor en tijdens het presidentschap van Videla. Vóór de militaire junta was er sprake van rechtse paramilitaire bewegingen die opereerden met steun van het leger. Er kan in dit opzicht gesproken worden van 'state sponsorship'. Dit veranderde toen Videla president werd en hij trachtte militaire eenheid te creëren door de paramilitaire eenheden onder officieuze militaire vleugels te krijgen.⁸¹ Hiermee nam het geweld de vorm aan van wezenlijk staatsterreur, waarbij het geweld direct beleid was van de junta. Zij wisten zich te distantieren van het geweld door het gebruik van specialistische eenheden, door wettelijk misdrijven mogelijk te maken en ze zo via die weg ook aan te wakkeren en tenslotte door de decentralisatie en autonomie van de verschillende antiterroristische eenheden.

Uit bronnen van de CIA leek Videla te communiceren aan de VS dat hij zijn veiligheidsdiensten niet meer onder controle had.⁸² Het feit dat de rechtse militaire junta een keihard antilinke counterinsurgency beleid voerde sprak dit tegen. Het lijkt op het eerste gezicht dat Videla zich distantieerde van het geweld door te doen alsof de veiligheidsdiensten stuurloos waren, wat aansluit bij de theorie van Jamieson en McEvoy.⁸³ Er moet echter ook rekening gehouden worden met een aantal factoren die in dit perspectief wegvallen. Zo moet het geweld in het perspectief geplaatst worden van de ideologieënstrijd die woekerde over de wereld en waar de rechtse dictatuur maar al te graag gebruik van maakte.⁸⁴ Het bestrijden van de linkse terroristen was aan het begin van Videla's presidentschap met 'El Proceso Subversivo' bijna gedoopt tot een missie die hoe dan ook volbracht diende worden. Dit stimuleerde het buitensporige geweld, omdat koste wat het kost de linkse opstandelingen moesten worden geëlimineerd. Op het moment dat Videla meer en meer onder druk van de VS kwam te staan om wat te doen aan de mensenrechtenschendingen begon hij langzaam maar zeker maatregelen te nemen tegen het buitensporige geweld.⁸⁵ Het linkse terrorisme was al veel minder dan op het moment dat hij president werd dankzij de inspanningen van de Argentijnse veiligheidsdiensten en toch ging het staatsgeweld door. Dit kwam doordat de veiligheidsdiensten zelf afstand konden creëren tussen hen en de misbruiken door wettelijke mazen en het compleet laten verdwijnen van gevangenen. Zonder bewijs viel er namelijk ook niemand te vervolgen en dit zorgde binnen de veiligheidsdiensten voor het gevoel dat ze boven de wet stonden. Bovendien had een groot deel van de gezaghebbers van de veiligheidseenheden in het verleden specialistische counterinsurgency training gevolgd en was het voor hen gebruikelijk om martelingen en executies toe te passen.⁸⁶ Bovendien genoten de eenheden van veel autonomie en werden beslissingen decentraal genomen.

⁸⁰ ADP, 1976-1983, 01057245, INR Weekly Highlights of Developments in Human Rights 1979, CIA.

⁸¹ ADP, 1976-1983, 05165812, Insurgent Success And Failure 1983/05/01, CIA.

⁸² ADP, 1976-1983, 00201433, Significant Developments Related to the US stand on Human Rights (26 august - 1 September 1977), CIA; ADP, 1976-1983, 00130188, Human Rights Performance: January 1977 – July 1978 – 1978/09/01, CIA; ADP, 1976-1983, 01125095, Alleged Videla Letter to President Carter (June 1978), CIA.

⁸³ Jamieson en McEvoy, 'State Crime by Proxy and Juridical Othering', 508.

⁸⁴ DerGhougassian en Brumat, 'The Argentine Military and the Antisubversivo Genocide', 38.

⁸⁵ ADP, 1976-1983, 00130188, Human Rights Performance: January 1977 – July 1978 – 1978/09/01, CIA.

⁸⁶ DerGhougassian en Brumat, 'The Argentine Military and the Antisubversivo Genocide', 36.

Conclusie

Dit onderzoek was gericht op de rol van de Argentijnse junta bij de terreur die plaatsvond in het land tijdens het presidentschap van Jorge Videla. In deze scriptie is de staat geproblematiseerd en de ‘othering’-theorie van Jamieson en McEvoy toegepast op recente bronnen. Het doel hiervan was om strategieën te identificeren, waarmee de junta haar betrokkenheid bij het geweld verborg, en de rol van de Argentijnse staat te nuanceren. Zo kan een nieuw perspectief geboden worden in het debat omtrent de verantwoordelijkheid voor het geweld dat Argentijnse burgers teisterden tijdens de ‘Dirty War’. Doorgaans worden in het debat rondom de verantwoordelijkheid voor de terreur van de ‘Dirty War’ twee standpunten aangenomen. Auteurs die het geweld toerekenen aan het beleid van de junta en auteurs die het geweld toerekenen aan de autonomie van de veiligheidsdiensten. De verwachting was dat de Argentijnse junta dergelijke strategieën gebruikte om betrokkenheid bij de terreur te verhullen, vanwege internationale belangen.

Uit het onderzoek is gebleken dat het staatsgeweld in Argentinië vooral te wijten is aan de veiligheidsdiensten. Hoewel Videla probeerde stappen te ondernemen om de mensenrechtensituatie in het land te verbeteren en de veiligheidsdiensten onder controle te krijgen, heeft de bronnenanalyse aangetoond dat de veiligheidsdiensten desondanks toch misdrijven bleven plegen. Dit kwam door het autonome en decentrale karakter van de diensten en het gebrek aan toezicht. Het klopt dat de terreur aanvankelijk onderdeel was van het beleid. Dit heeft Baud in zijn werk goed uiteengezet, maar minimaliseerde hij wel de rol van de veiligheidsdiensten. Dit komt door de instrumentalistische benadering van zijn onderzoek dat de junta reduceert tot haar politieke en militaire elite. De Argentijnse staat was een veel complexere essentie, waarbij de veiligheidsdiensten en de interne splitsing binnen de junta van grote invloed waren op de terreur. De terreur in Argentinië kan daarom gezien worden als het resultaat van veiligheidsdiensten die hun eigen plan konden trekken door gebrek aan toezicht en splitsing binnen de junta. Hiermee kan de terreur geïdentificeerd worden als ‘state sponsorship of terror’.

Aan de hand van de theorie van Jamieson en McEvoy is uit de bronnenanalyse gebleken dat de junta een aantal van de beschreven strategieën heeft toegepast. Zo volgden Argentijnse militairen specialistische training en golden er door de noodtoestand regels die het mogelijk maakten om misdrijven ongestraft te plegen. Ook blijkt uit de bronnen dat in Argentinië sprake was van vormen van ‘resort to perfidy’, waarmee de junta niet in direct verband kon worden gebracht met het geweld. Zo hadden federale politieagenten lange tijd niet de verplichting om zich als agent op straat te identificeren. Dit zorgde ervoor dat de junta niet in verband kon worden gebracht met het geweld, maar het zorgde er ook voor dat geweld door veiligheidsdiensten kon toenemen. Beslissingen lagen namelijk vaak in handen van lokale gezaghebbers en een ‘veiligheidsovertreding’ lag open voor interpretatie. Ook was binnen specialistische eenheden cultuur om zich te identificeren als de elite van het leger en waren in hun ogen acties, als martelen, verantwoord voor het onderdrukken van linkse bewegingen.

Dit onderzoek benadrukt eens te meer dat de staat niet gereduceerd kan worden tot slechts de militaire elite, zoals wordt gedaan bij instrumentalistische of marxistische benaderingen. Door de staat te problematiseren is het mogelijk om een nauwere benadering te nemen. Het onderzoek heeft aangetoond dat in Argentinië verschillende instanties en factoren een rol speelden bij het verloop en de ontwikkeling van de staatsterreur. Allereerst was het Videla’s intentie om de geweldsmonopolie te centraliseren en was het staatsgeweld onderdeel van het beleid van de junta tegen de linkse opstandelingen. Naarmate tijd verstreek, het linkse terrorisme afzwakte en de junta onder internationale druk kwam te staan, nam Videla stappen om het staatsgeweld en de mensenrechtenschendingen in het land te verminderen. Wegens het decentrale en autonome karakter van de veiligheidsdiensten en de brute en gewelddadige cultuur binnen

de diensten die over de jaren was ontstaan kregen de maatregelen maar weinig voet aan de grond. De terreur in Argentinië kan dus deels worden verweten aan het onvermogen van Videla om de veiligheidsdiensten te controleren. Hierbij moet worden opgemerkt dat de terreur aan het begin van Videla's presidentschap duidelijk deel was van het beleid van de junta. Hiermee kan de kwestie in Argentinië gecategoriseerd worden als 'state terror', maar ook als 'state involvement in terror'.

Dit onderzoek heeft uitgewezen dat het belangrijk is om de staat niet te reduceren tot de militaire elite, omdat onderliggende structuren van belang zijn. Voor verder onderzoek is het interessant om de tweesplitsing binnen de militaire junta te bestuderen en hoe het verder gevolg was voor de 'Dirty War' en hoe het invloed had op politieke, economische en sociale kwesties in het land.

Bibliografie

Primaire bronnenlijst:

- ADP, 1976-1983, 00130188, Human Rights Performance: January 1977 – July 1978 – 1978/09/01, CIA.
- ADP, 1976-1983, 00201433, Significant Developments Related to the US stand on Human Rights (26 august - 1 September 1977), CIA.
- ADP, 1976-1983, 02997885, The National Intelligence Daily Wednesday June 9 1977, CIA;
- ADP, 1976-1983, 01057245, INR Weekly Highlights of Developments in Human Rights No. 125 September 28 1979, CIA.
- ADP, 1976-1983, 01125095, Alleged Videla Letter to President Carter (June 1978), CIA.
- ADP, 1976-1983, 02989587, The National Intelligence Daily Saturday August 27 1977, CIA.
- ADP, 1976-1983, 02989554, The National Intelligence Daily Saturday June 25 1977, CIA.
- ADP, 1976-1983, 03005497, The National Intelligence Daily Wednesday October 6 1976 [SANITIZED], CIA.
- ADP, 1976-1983, 03159416, Prospects for the Junta 22 February 1977, CIA.
- ADP, 1976-1983, 05165812, Insurgent Success And Failure 1983/05/01, CIA.
- ADP, 1976-1983, 06592925, Assessment of Current Human Rights Situation 1977, CIA.
- ADP, 1976-1983, 06626838, Ambassador Meets with FonMin Pastor 06/08/1979, CIA.
- ADP, 1976-1983, 06627713, The National Intelligence Daily Saturday August 22 1979, CIA.
- ADP, 1976-1983, 06627961, Significant Developments Related to the US Stand on Human Rights (15 - 21 July 1977), CIA.
- ADP, 1976-1983, 06627984, Significant Developments Related to the US Stand on Human Rights (11-17 November 1977), CIA.
- ADP, 1976-1983, 06627985, Western Hemisphere Brief 1977, CIA.
- ADP, 1976-1983, 06628038, The National Intelligence Daily – Saturday August 11 1979, CIA.
- ADP, 1976-1983, 06628514, Latin America Brief 77-098 – 27 June 1977, CIA.
- ADP, 1976-1983, 06698569, Formation of New Right-Wing Terrorist Groups 1975/02/25, CIA.

Secundaire literatuurlijst:

- Baud, Michiel, *Militair geweld, burgerlijke verantwoordelijkheid: Argentijnse en Nederlandse perspectieven op het militaire bewind in Argentinië (1976-1983)* (eerste druk; 's-Gravenhage 2001).
- Clark, Roger S., en Maureen R. Berman, 'State Terrorism: Disappearances', *Rutgers Law Journal* 13 (1981) 3, 531-578.
- DerGhougassian, Khatchik, en Leiza Brumat, 'The Argentine Military and the Antisubversivo Genocide: The School of Americas' Contribution to the French Counterinsurgency Model', *Genocide Studies International* 12 (2018) 1, 48-71.
- Dillon, M., *The Dirty War* (eerste druk; Londen 1990).
- Funari, Pedro, Andres Zarankin, en Melissa Salerno, *Memories from Darkness: Archaeology of Repression and Resistance in Latin America* (eerste druk; New York 2009).
- Hoffman, Bruce, *Inside Terrorism* (derde druk; New York 2017).
- Jackson, Richard, 'In Defence of Terrorism: Finding a Way Through a Forest of Misconceptions', *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* 3 (2011) 2, 116–30.
- , 'The Ghosts of State Terror: Knowledge, Politics and Terrorism Studies', *Critical Studies on Terrorism* 1 (2008) 3, 377–92.

- Jamieson, Ruth, en Kieran McEvoy, 'State Crime by Proxy and Juridical Othering', *The British Journal of Criminology* 45 (2005) 4, 504–27.
- Jarvis, Lee, en Michael Lister, 'State Terrorism Research and Critical Terrorism Studies: An Assessment', *Critical Studies on Terrorism* 7 (2014) 1, 43–61.
- Kleemans, T.I., Tragar El Sapó (Bachelor scriptie Geschiedenis, Utrecht 2017).
- Maechling, Charles, 'The Argentine Pariah', *Foreign Policy* 12 (1981) 45, 69–83.
- Marchak, Patricia, en William Marchak, *God's Assassins: State Terrorism in Argentina in the 1970s* (eerste druk; Montreal 1999).
- McSherry, J. Patrice, *Predatory States: Operation Condor and Covert War in Latin America* (eerste druk; Maryland 2005).
- Office of the Director of National Intelligence, 'Argentina Declassification Project: Overview' (versie onbekend), <https://www.intelligence.gov/ic-on-the-record/overview> (27 januari 2020).
- Soledad, Catoggio Maria, 'The Last Military Dictatorship in Argentina (1976-1983): The Mechanism of State Terrorism' (versie 25 januari 2016), <http://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/last-military-dictatorship-argentina-1976-1983-mechanism-state-terrorism> (28 februari 2020).
- Stocker, Ed, 'Victims of Death Flights: Drugged, Dumped by Aircraft – but Not Forgotten' (versie 27 november 2012), <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/victims-of-death-flights-drugged-dumped-by-aircraft-but-not-forgotten-8360461.html> (22 februari 2020).
- Stohl, Michael, 'Old myths, New Fantasies and the Enduring Realities of Terrorism', *Critical Studies on Terrorism* 1 (2008) 1, 5–16.
- Stohl, Michael, en George A. Lopez, *The State as Terrorist* (eerste druk; Westport 1984).
- Britannica, 'Dirty War | Definition, History, & Facts', (versie 12 november 2019), <https://www.britannica.com/event/Dirty-War> (20 februari 2020).
- Torres, M. Gabriela, en Javier A. Treviño (red.), *The Cambridge Handbook of Social Problems* (tweede druk; Cambridge 2018).